

TORI TÕUGU HOBUSTE ARETUSPROGRAMM

Õiguslikud alused

Õiguslikud alused tori tõugu hobuste (tõumärk T) aretusprogrammi (edaspidi Programmi) ja selle osade jaoks on:

Euroopa Liidu õigusaktid:

Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus (EL) 2016/1012, Komisjoni rakendusmäärus (EL) 2015/262.

Eesti Vabariigi õigusakt:

Eesti Vabariigi Põllumajandusloomade aretuse seadus.

Üldine

Käesolev programm on koostatud aastateks 2011 kuni 2020. Programmi muudatused hakkavad kehtima nende rakendamiseks tegevusloa andmisest kuni aastani 2020. Programm haarab kõiki abinõusid, mis on vajalikud tori tõu aretuseks ja tori tõugu hobuste universaalse suuna populatsiooni säilitamiseks.

Tori tõugu hobuste aretus lähtub sotsiaal - majanduslikest vajadustest.

Aretusprogrammi eesmärk

Tori tõugu hobuste aretusprogrammi eesmärgid on:

- Tõu säilitamine
- Tõu parandamine

Aretuspiirkond ja populatsioon

Tori tõugu hobuste aretuspiirkond on Eesti Vabariik.

Populatsioon hõlmab 2010 aastal 1376 tori tõugu hobust, sealhulgas 740 universaalsuuna hobust (tõuraamatu TA osa) ning 636 aretussuuna hobust (tõuraamatu TB osa). 2012. aastal on populatsioonis 1382 tori tõugu hobust, sealhulgas 735 universaalsuuna hobust (tõuraamatu TA osa) ning 647 aretussuuna hobust (tõuraamatu TB osa). 31.12.2017. a. seisuga on populatsioonis 1138 tori tõugu hobust, sealhulgas 614 universaalsuuna hobust (tõuraamatu TA osa) ning 524 aretussuuna hobust (tõuraamatu TB osa).

Aretusprogrammiga seonduvad nõutavad protseduurireeglid

Aretusprogrammi osadena esitatakse järgmised protseduurireeglid:

- Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord
- Aretuslooma põlvnemise registreerimise ning põlvnemise õigsuse kontrollimise kord
- Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord
- Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord

- Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord
- Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord
- Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord.

Tori tõugu hobuste tõuraamat jaguneb:

I osa - Tõuraamatu osa TA

II osa - Tõuraamatu osa TB

Mõlemale tõuraamatu osale on selguse mõttes toodud ära aretusprogrammid koos nõutud kordadega:

I osa- TORI TÕUGU HOBUSTE (TÕURAAMATU UNIVERSAALSUUNA OSA (TA)) ARETUSPROGRAMM

II osa TORI TÕUGU HOBUSTE (TÕURAAMATU ARETUSSUUNA OSA (TB)) ARETUSPROGRAMM.

I. osa TORI TÕUGU HOBUSTE (TÕURAAMATU UNIVERSAALSUUNA OSA (TA)) ARETUSPROGRAMM

1.1 Aretuse eesmärk

Selle aretusprogrammi eesmärgiks on väärtustada tori hobusetõu ajaloolist aretuskaiku, tagada tori tõu genofondi säilitamine ja parandamine ning kasvatada mitmekülgse kasutusotstarbega konkurentsivõimelist tori tõugu hobust.

Tori hobusetõugu iseloomustab põlvnemise ühtsus sõlmeellastest ja kohanemine kohalike söötmiss-pidamistingimustega.

1.2 Aretusmeetodid

Selles aretusprogrammis osalevad täkid ja märad, kes on kantud tori tõugu hobuste tõuraamatu TA osasse ja nende järglased. Tõuraamatu pidamist on täpsemalt käsitletud osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord“.

Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seadusele võib tori tõu universaalse suuna aretuses kasutada vaid puhasaretust. Oluline tähtsus on liin- ja perekondaretusel, ühtlikul ja mitteühtlikul paaridevalikul. Lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

1.3 Aretusedu saavutamise abinõud

Aretusedu saavutamiseks kasutatakse puhasaretust. Oluline tähtsus on liin- ja perekondaretusel, ühtlikul ja mitteühtlikul paaridevalikul. Lubatud on mõõdukas sugulusaretus.

Oluline info aretajatele on hobuste hindamise andmed. Täpsemad kriteeriumid hobuste hindamise kohta on toodud aretusprogrammi osas „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord“.

Tori tõugu hobuste (universaalne suund) TA osa tõuraamatut peetakse elektrooniliselt, algdokumente säilitatakse Eesti Hobusekasvatajate Seltsi (edaspidi EHS) kontoris. Andmete kogumisel, kasutamisel ja säilitamisel lähtub EHS kehtivast seadusandlusest. Tõuraamatu pidajana ja jõudluskontrolli läbiviijana on EHS avaliku teenuse pakkuja. Hobuste põlvnemise ja jõudluskontrolli tulemuste andmed avalikustab EHS paber kandjal või digitaalselt

(aastaraamat, koduleht jm). Selleks, et teha vahet tori tõugu hobuste erinevate aretussuundade vahel, kasutatakse erinevaid UELN koode.

1.4 Aretusprogrammi täitmiseks vajalik aretusloomade arv

2010 aastal on tori tõugu hobuste (universaalne suund) aretusprogrammi populatsioonis hobuste arv – 740. 2012. aastal on tori tõugu hobuste (universaalne suund) aretusprogrammi populatsioonis 735 hobust, sugumärasid 255, eeltõuraamatus olevaid märasid 189, sugutäkke 33 ja eeltõuraamatus olevaid täkke 92. 31.12.2017. aastal on tori tõugu hobuste (universaalne suund) aretusprogrammi populatsioonis 614 hobust, sugumärasid 186, eeltõuraamatus olevaid märasid 163, tunnustatud sugutäkke 27 ja eeltõuraamatus olevaid täkke 66. Tori tõugu hobuste tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt.

1.5 Tõu iseloomustus

Tori tõug baseerub 1856. aastal asutatud Tori Hobusekasvanduse ja 20. sajandi alguses väljakujunenud tori hobusetõu päritoluga soojavereliste hobuste populatsioonil, kus teatud aretusetappidel on suuremat geneetilist mõju avaldanud tori tõu esiisast Hetmanist alates idafriisi, postjee-bretooni ja hannoveri hobusetõud. Põhjalikum ülevaade tori tõugu hobuste ajaloost on toodud tori tõugu hobuste (universaalne suund) populatsiooni säilitusprogrammis. Programmis osalev hobune peab olema kantud tori tõugu hobuste (universaalne suund) tõuraamatu TA ossa ning tema põlvnemises esineb tori tõu esiisa Hetman.

Põlvnemises väheneb postjee-bretooni täkkude Loots, Uhke, Tugev, Sammur ja Virk ning hannoveri tõugu täkkude Albus, Delfiin, Farda, Kiirus, Kraver ja Wef osakaal.

Vabariigi Valitsuse määrusega nr 320,11. detsembril 2003 muudeti Vabariigi Valitsuse 30. jaanuari 2001. a määrust nr 42 "Ohustatud taimesortide ja loomatõugude loetelu" ning ohustatud loomatõuks tunnistati tori hobuse tõug. Vastavalt Põllumajandusloomade aretuse seadusele (vastu võetud 6.11.2002, ning selle muutmise seadusele, mis on vastu võetud 05.12.2007) võib ohustatud tõugu põllumajanduslooma aretuses kasutada üksnes sama tõugu põllumajanduslooma aretusmaterjali (spermat, munarakku ja embrüot). Lähtudes Põllumajandusloomade aretuse seaduse muutmise seadusest tehti aretajate poolt muudatused tori tõugu hobuste säilitus-ja aretusprogrammi, mis kinnitati Veterinaar-ja Toiduameti poolt 05.06.2008.

Tori tõugu hobuste tõuraamat jagati kaheosaliseks ja vastu võeti kaks aretusprogrammi. I. tõuraamatu TA-osa, tori tõugu hobuste (universaalne suund) aretusprogramm. Vastavalt 05.06.2008 tunnustatud programmile osalevad selles täkid ja märad, kes on kantud enne 01.06.2008 tori tõugu hobuste tõuraamatu põhiosasse ja kelle vanemad on tori tõugu ning nende järglased. Käesoleva programmiga lisandub sinna registreerimiseks või kandmiseks tõuraamatu TA osa lisaosa hobuse sobiv järglane. Tori tõugu hobuste (universaalne suund) aretusprogrammis osalevad enne 01.01.2008 tunnustatud tori tõugu täkkude järglased, kes on saanud tori tõugu hobuste tõuraamatu TA osa põhiosasse kantud märadest enne 01.06.2008 toimunud paaritusest.

Põllumajandusministri 8.12.2005 määrusega nr 118 muudeti „Põllumajandusloomade ohustatud tõugude loetelu“ ning tori hobuse puhul loeti ohustatuks universaalsuuna hobuste populatsioon.

1.6 Genealoogilised täkuliinid

Tori tõugu hobuste (universaalne suund) aretusprogrammis kasutatavate genealoogilistesse liinidesse kuuluvate tõuraamatu TA osa tunnustatud sugutäkkude nimekiri on avaldatud EHS-i kodulehel (www.ehs.ee) ja aastaraamatus.

1.7 Genealoogilised märaperekonnad

Tunnustatud märaperekonnad on: Mimi – Lee 1559 TA, Iduna, Hilba 1243 T, Aade 1283 T, Hoiva 986 T, Harita 1531 TA jne.

Tõule vajaliku konstantsuse hoidmiseks säilitatakse kaasaegsete hobuste geneetiline sarnasus määradesse läinud genealoogiliste liinidega.

1.8 Tõu omadused

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina.

Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

Keskmisel mõõtmed 4 a. ja vanematel täkkudel:

-turjakõrgus (tk) 166,7 cm (lim 158 ...173 cm)

-rinnaümberruud (rü) 196,3 cm (lim 187 ...210 cm)

-kämbalaümberruud (kü) 22,3 cm (lim 21,5 ...23,0 cm)

Keskmisel mõõtmed 4 a. ja vanematel märadel:

-turjakõrgus (tk) 163,8 cm (lim 156 ... 171cm)

-rinnaümberruud (rü) 202 cm (lim 190 ... 214 cm)

-kämbalaümberruud (kü) 21,8 cm (lim 20,5 ... 23,0 cm)

1.8.1 Tüüp

Soovitud on elegantse, suursuguse ja harmoonilise välimusega hobune, keda iseloomustab suurem massiivsus ja suhteliselt suurem keha pikkus võrreldes aretussuuna hobuse tüübiga. Täkkudel ja märadel peavad olema selgelt väljendunud soo- ja tõutunnused.

Mittesoovitud on robustne, toores, mitteharmooniline välimus, soo- ja tõutunnuste puudumine.

Soovituslik turjakõrgus kolmeaastasel hobusel on 156...170 cm ning kämbalaümberruud minimaalselt 20,5 cm.

1.8.2 Kehaehitus

Erinevate kehaosade iseloomustamisel on antud järgnevad soovitud ja mittesoovitud tunnused:

Pea

Soovitud: väljendusrikas, uhke, keskmise pikkusega kõrvadega

Mittesoovitud: ilmetu, suur, pikkade, lühikeste või lontis kõrvadega

Silmad

Soovitud: suured, elavad, tumedad, sõbralikud ja ümarad

Mittesoovitud: väikesed, tuhmid, tuimad ja varjatud

Lõuapärade vahe

Soovitud: lõuapärade vahe lai, vaba liikumisega

Mittesoovitud: tugev, kitsas lõuapärade vahe

Kael

Soovitud: keskmise pikkusega, pealt kumer ning kuklaga hästi ja kergelt ühendatud.

Mittesoovitud: madal, sügava ühendusega, kiilukujuline ja lühike.

Piht

Soovitud: pikk, hästi väljaarenenud turi, suured libajad abaluud ja pikad õlavarred.

Mittesoovitud: lühike või madal turi, väikesed, lühikesed või püstjad abaluud, lühikesed õlavarred.

Keha

Soovitud: ristikükükujuline (kehapikkus ületab turjakõrguse 5... 8 cm võrra), harmooniliselt, tugevalt ühendunud hobuse ees-, kesk- ja tagakeha.

Mittesoovitud: ruudukujuline keha, pehme selg, avatud pikk tühimik, kumer nimme, lühike ja horisontaalne laudjas.

1.8.3 Jalad

Soovitud: hea lihastiku ja korrektse ehitusega, hästi arenenud liigesed; elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid ja hästi vormitud kabjad.

Mittesoovitud: puudulikult arenenud lihastikuga, väikesed lamedad ja silmapaistmatud liigesed, eetsi- või taatsirandmene seis; lühikesed või püstised sõrgatsid, liiga kitsas, saabeljalgne, rangjalgne ja kooskandne seis. Mittesoovitud on väikesed kabjad.

1.8.4 Värvus

Lubatud on kõik tori hobustel esinevad värvused, enamlevinud värvused on raudjas, kõrb ja kollane. Eelistatud on heleda laka ja sabaga ning väheste märgistega tumeraudjas hobune.

1.8.5 Liikumised ehk allüürid

Soovitud: hoogsad ja maadhaaravad põhiallüürid (4-taktiline samm; 2-taktiline traav; 3-taktiline galopp). Liigutused peavad kanduma energilistest tagajalgadest läbi elastse ja kergelt õõtsuva selja üle esijalgadele. Jäsemed peavad seejuures liikuma otse ja ettepoole. Samm peab olema vaba ja maadhaarav. Traav ja galopp peavad olema selgelt äratuntava lennufaasiga, elastsed, hoogsad ja tasakaalukad.

Mittesoovitud: lühike, madal ja mitteelastne liikumine, kinnine, fikseeritud selg, seotud õlad, tagajalgade nõrk tõuge. Samuti riivlevad või pöörlevad liigutused.

1.8.6 Seesmised omadused (tervis, kohanemisvõime, söödakasutus, iseloom, temperament, jõudlus, sigivus)

Soovitud: töötahteline, võimekas, sõbralik, rahulik, usaldav, energiline, tasakaalukas, tugeva tervisega, hea pingetaluvuse ja kohanemisvõimega hobune.

Soovitud on hea sigivuse ja söödakasutusega hobune.

Soovitud on pärilike vigadeta ja haigusteta hobune, kes sobib metsa- ja talutöödele, hobuturismi, hipoteraapiasse jne.

Mittesoovitud: kartlikud, närvilised, äkilised või tigidad hobused.

Tõuraamatu TA osasse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Seadusandlik alus tõuraamatu pidamise korrale ja hobuste tõuraamatusse kandmise alustele on toodud aretusprogrammi üldosas.

Mõisted

Tõuraamat – andmekogu, kuhu kantakse hobuse põlvnemise andmed, aretaja ja omaniku andmed ning tema geneetilise väärtuse hindamise ja jõudluskontrolli tulemused koos järglaste nimetamisega.

Tori tõugu hobune (tõuraamatu universaalsuuna (TA) osas) – hobune, kelle vanemad on kantud tori tõugu hobuste tõuraamatu universaalsuuna (TA) ossa.

Tõuraamatus registreerimine – tori tõugu hobuse järglase arvelevõtmine tõuraamatu põhi- või lisaosas.

Tõuraamatusse kandmine – aretusprogrammi eesmärgil mära või täku sugulise kasutuse registreerimisel või tõu- ja hindamiskomisjoni otsusega täku aretuseks tunnustamisel tehtav kanne koos tõuraamatu numbriga andmisega. Hobuse omanikul tuleb seejuures hobuse pass saata EHS-i sellesse tõuraamatu numbriga kandmiseks.

Tõuraamatu number – hobusele antav järjekorra number tõuraamatus, number antakse eraldi täkkudele ja märadele.

Üldine

Tori tõugu hobuste tõuraamatut (edaspidi “tõuraamat”) peab Eesti Hobusekasvatajate Selts, kes vastutab sissekannete eest. Tõutähis kõigil tori tõugu hobustel on „T”. Tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt. Algdokumente säilitatakse EHS-i kontoris.

Tõuraamatusse kantavad andmed

Tõuraamatus peavad olema iga hobuse kohta järgmised andmed:

- aretaja ja omaniku nimi ning aadress
- sünniaeg, sugu, värvus ja märgised
- hobusele paigaldatud kiibi kood
- individuaalnumber (UELN number)
- vähemalt neli esivanemate põlvkonda
- tõuraamatusse kandmised ja kannete muutused
- väljamineku kuupäev ja põhjus
- kõik teadaolevad jõudluskontrolli tulemused ja võimalusel aretusväärtuse määramine
- tõuaretusalane näitus ja toimumisaeg
- tema järglaskond
- geneetilise ekspertiisi akti number

Sugulises kasutuses olevatel täkkudel on põlvnemisandmete õigsuse kontroll kohustuslik, teistel hobustel soovituslik.

1. Vajalikud dokumendid tõuraamatusse registreerimisel

1.1 Paaritustunnistus (LISA1)

Paaritustunnistuse blanketi väljastab täku pidajale EHS. Täku valdaja täidab ja allkirjastab paaritustunnistuse peale teostatud paaritust.

Paaritatud mära omanik saab täku valdajalt paaritustunnistuse esimese lehe, mille ta hoiab alles kui tõendust toimunud paarituse kohta. Mära müügi korral antakse paaritustunnistus edasi mära ostjale.

Täku valdaja on kohustatud pidama paaritusnimekirja (*soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee*), kus ta fikseerib toimunud paaritused kronoloogilises järjekorras.

Täku valdaja peab saatma paaritustunnistuse teise lehe ning paaritusnimekirja EHS-i kontorisse enne 31. detsembrit.

Paaritustunnistusel peab olema toodud:

- mära nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- täku nime, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- paaritusajad
- võimaluse korral tiinuse kontrolli kuupäev ja tulemus
- mära omaniku või omaniku esindaja nimi ja aadressi
- täku valdaja nimi, aadress ja allkiri.

1.2 Varsa sünnitunnistus (LISA 1)

Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil, kuid võib kasutada ka muud vormi, kui seal on kajastatud kõik nõutavad andmed. Mära omanik või tema esindaja täidab varsa sünnitunnistuse, allkirjastab ning saadab selle EHS-i 30 päeva jooksul peale mära varssumist.

Varsa sünnitunnistusel peab olema kantud:

- varsa ema nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- mära omaniku või omaniku esindaja nimi ja aadress
- varsa sünniaeg, sugu
- varsa värvus
- varsa omaniku nimi ja allkiri

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHS-i kõikide sündmuste puhul (surnultsünd, abort, mära ei tiinestunud jm.), vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

1.3 Identifitseerimisleht HOBUSE IDENTIFIKATSIOON (LISA 2)

Varsa identifitseerib ning hobuse identifitseerimiselehti (edaspidi identifitseerimislehe) täidab EHS-i poolt volitatud isik varsa ema juures. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid. Identifitseerimisleht allkirjastatakse hobuse omaniku või omaniku esindaja poolt. Identifitseerimisleht koostatakse kahes eksemplaris, mille koopia antakse hobuse omanikule. Identifitseerimislehe originaali

alusel vormistatakse hobuse pass enne varsa 6 kuu vanuseks saamist, vanemate hobuste puhul hiljemalt kuue kuu jooksul peale identifitseerimist. Hilisema identifitseerimise korral tuleb passi märke „duplikaat“.

Identifitseerimislehel peavad sisalduma järgmised andmed hobuse kohta:

- nimi, sünniaeg, sünnikoht, sugu ja tõug
- omaniku või omanike esindaja nimi ja aadress
- ema ning isa nimed, individuaalnumbrid (UELN) ja/või tõuraamatu numbrid
- ema paaritamise/seemendamise aeg ning paaritustunnistuse number
- värvus, märgiste kirjeldus ja joonisdiagramm
- märke transponderiga märgistamise kohta
- identifitseerija ja omaniku või tema esindaja allkirjad

2. Hobusepassi väljaandmise kord

Pass on dokument hobuse päritolu, jõudluse ja identifitseerimise kohta, mis kuulub hobuse juurde ja peab omaniku vahetuse korral hobusega kaasnema. Passi kadumisest peab omanik EHS-i viivitamatult teavitama ning kirjaliku avalduse alusel väljastatakse talle duplikaatpass.

Pass vormistatakse hobusele, kelle kohta on tõuraamatupidajal järgmised dokumendid:

- varsa sünnitunnistus (kohustuslik varssadel)
- hobuse identifitseerimisleht (vajadusel eraldi märgistamise teade – *LISA 3*)
- vanema hobuse puhul põlvnemist tõendav dokument

Pass edastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud arve tasumist.

Pass sisaldab järgmisi andmeid:

- passi väljastanud aretusühistu nimi;
- hobuse individuaalnumber (UELN);
- hobuse märgistus (transponder, põletusmärk jms.);
- hobuse tõug, sünniaeg, sugu, värvus, märgised ning joonisdiagramm;
- hobuse ja tema eellaste põlvnemine nelja põlvkonna ulatuses (sh. hobuse vanemate ja -vanavanemate nimed, värvused, sünniaastad);
- hobuse jõudluskontrolli ja aretusväärtuse andmed, märkmed hobuse hindamise ja tunnustamise kohta;
- aretuskonkursside ja näituste tulemused;
- aretaja, hobusepassi saaja, nimi ning aadress.

Pass tuleb tagastada peale hobuse hukkamist või lihaks tapmist hobuse omaniku või volitatud isiku poolt EHS-i. Passi tagastamist või omanikule jäämist reguleerib Komisjoni määrus (EL) 2015/262.

3. Aretusandmete muutmine

Kõik muudatused (värvus, märgised, jõudluskontroll, näituste tulemused, omanikuvahetus jm.) kantakse passi ja tõuraamatusse EHS-i volitatud isiku poolt. Vastavate märgete tegemiseks esitab hobuse omanik EHS-ile avalduse paranduse sisseviimiseks dokumenti ja vajadusel (nt. omanikuvahetus) paranduse tegemise aluseks oleva dokumendi koopia või ära kirja.

Ebatäpsete andmete avastamise korral tuleb sellest viivitamatult teatada ning edastada parandust vajav dokument EHS-i.

Passis sisalduvate andmete muutmine või täiendamine omaniku poolt on keelatud. Omanikul

on kohustus toimunud sündmusest teavitada EHS-i 30 päeva jooksul peale sündmust.

4. Aretaja kohustused

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on aretaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle.

Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed:

- hobuse nimi
- tõug
- sünniaeg
- UELN-kood ja transpondri number
- karja toomise ja karjast väljaviimise aeg
- lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga.

Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Tõuraamatus registreeritud hobuse pidaja peab täitma algarvestuse lehte (soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee).

Aretaja vastutab andmete õigsuse eest paaritustunnistusel, varsa sünnitunnistusel ja teistel dokumentidel, mida nad täidavad või väljastavad. Aretaja kohustus on kontrollida oma hobuse dokumentides sisalduvate andmete õigsust. Ebatäpsete andmete avastamise korral tuleb sellest EHS-i viivitamatult teatada ning edastada parandust vajav dokument EHS-i.

EHS-i volitatud isik viib sisse vajalikud parandused koos märkustega.

Hobuse sündmuse (omanikuvahetus, kastreerimine, hukkumine jms.) korral teavitab hobuse omanik või omanike esindaja sellest EHS-i tõuraamatu pidajat 1 kuu jooksul sündmuse toimumisest alates. Hobuse hukkumise või lihaks tapmise korral tuleb hobuse identifitseerimise dokument (hobuse pass) tagastada EHS-i 30 päeva jooksul peale toimunud sündmust.

Aretaja on kohustatud lubama läbi viia põlvnemisandmete õigsuse kontrolli uuringuid ja tulemustest tuleb teavitada EHS-i 30 päeva jooksul.

4.1 Omaniku vahetusest teavitamine

Omaniku vahetusest tuleb EHS-i teavitada 1 kuu jooksul peale sündmuse toimumist. Pass tuleb uue omaniku andmete sissekandmiseks edastada EHS-i koos omandiõiguse muutust kinnitava dokumendiga.

Selleks võib olla kas:

- hobuse ostu-müügi leping või
- omaniku vahetuse teatis (soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee)

Mõlema dokumendi puhul on vajalikud järgmised andmed: mõlema osapoole nimed, aadressid, allkirjad ja hobuse müügi kuupäev. Lisaks arvestatakse omaniku poolt e-kirjaga saadetud teateid.

Pass edastatakse uuele hobuse omanikule peale omaniku vahetuse registreerimisega seotud

arve tasumist.

4.2 Täku valdaja kohustused

Täku valdaja vastutab nõuetele vastava paarituse (seemenduse) läbiviimise ja selle registreerimise eest EHS-is.

Täku valdaja kohustused:

- paaritustunnistuse täitmine
- paaritusnimekirja pidamine
- kinnipidamine kõigist täkkude paarituste või seemenduste piirangutest
- täku asukoha muutusest ning tõuaretusest väljalangemise kohta teavitamine EHS-i kontorisse
- nõustumine nende valduses olevate aretusandmete edastamise ja avaldamisega
- täku põlvnemisandmete õigsuse geneetilise ekspertiisi läbiviimise korraldamine.

Täku valdaja on kohustatud teavitama mära omanikku võimalikest omadustest, mis võivad vähendada järglase aretuslikku väärtust (nt. põlvnemisandmete õigsuse geneetilise kontrolli puudumine jm.).

5. Märgistamise kord

Varsa või vanema hobuse identifitseerimiseks täidetakse identifitseerimisleht. Hobuse esmakordsel registreerimisel antakse talle individuaalnumber (UELN), mida edaspidi ei muudeta ning väljastatakse pass. Individuaalnumber (UELN) 15 kohaline ning tori tõu (universaalne suund) hobuste UELN sisaldab tähist TA. Individuaalnumber (UELN) sisaldab hobuse sünniaastast kahte viimast numbrit.

Hobuse passis on kirjas tõu nimetus ja tõuraamatu osa.

Tõuraamatu TA osas kasutatakse tähiseid: TA peatõuraamat I, TA peatõuraamat II, TA tõuraamat, TA eeltõuraamat, TA lisaosa. Hobuse passis on märgitud tõuraamatu osa ja aretussuund: TA, UNIVERSAALNE SUUND.

5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine

Peale 01.07.2009 esmakordselt identifitseeritud hobused märgistatakse elektroonilise transpondriga. Õigus transpondri paigaldamiseks on tegevusluba omaval loomaarstil. Transponder tuleb paigaldada hobuse kaelale turja ja kukla vahelisele alale. Märgistamine peab toimuma hobuse identifitseerimisega üheaegselt või varem. Varasema transpondriga märgistamise puhul tuleb identifitseerijale esitada teatis hobuse märgistamise kohta ning teatis saadetakse 30 päeva jooksul alates hobuse märgistamisest EHS-i.

Enne 01.07.2009 identifitseeritud hobuste märgistamisel transpondriga täidab loomaarst teate hobuse märgistamise kohta ning see saadetakse 30 päeva jooksul alates hobuse märgistamisest EHS-i. Teatelt peab selguma, millal märgistamine toimus, märgistaja nimi, märgistatud hobuse nimi ja UELN (olemasolul), transpondri kood ja koht, kuhu transponder paigaldati.

5.2 Hobuse nimi

Hobused, kellele väljastatakse pass, peavad kandma nime. Nimi ei tohi olla ühetäheline või põhjendamatult pikk. Nimi peab algama isa esitähelga ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Kui nime osana kasutatakse aretaja või sünnikoha nime (nt. –S jne) rakendub nõue vaid hobuse pärisnimele. Nime osana ei ole lubatud kasutada tunnustatud tõuraamatu kaubamärki (näit. Z jne.)

EHS-il on õigus nõuda nime muutmist järgmistel põhjustel:

- korduvate nimede kasutamisel;
- põhjendamatult pikkade nimede korral;
- kuulsate hobuste nimede kasutamisel.

6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis

Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis teostatakse rahvusvaheliselt tunnustatud laboris.

Hobuse põlvnemisandmeid on geneetilise ekspertiisi abil vaja kontrollida, kui:

- mära paaritati/seemendati ühe inna ajal kahe või enama täkuga;
- mära paaritati/seemendati kahe teineteisele järgneva inna ajal mitme täkuga ja varsa sünniaja järgi võivad kaks viimast täkku olla võimalikud isad;
- kui varss on ema juures nõuetekohaselt identifitseerimata;
- kui tekib kahtlus hobuse põlvnemisandmete õigsuses.

EHS peab igal aastal laskma geneetiliselt uurida vähemalt 1% tõuraamatusse kantud hobuste põlvnemisandmete õigsust.

Geneetilise ekspertiisi tulemusena hobuse põlvnemisandmete ebaõigeks osutumise korral kannab proovi võtmise ja tehtud ekspertiisi kulud hobuse omanik.

Sugulises kasutuses olevatel täkkudel on põlvnemisandmete õigsuse kontroll kohustuslik, teistel hobustel soovituslik (alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86). Täku põlvnemisandmete õigsuse geneetilise ekspertiisi kulud kannab täku omanik.

7. Tõuraamatu TA osa jagunemine:

Tõuraamatu TA osa jaguneb põhiosaks ja lisaosaks.

Põhiosa:

- täkkude peatõuraamat I
- täkkude peatõuraamat II
- täkkude tõuraamat
- märade peatõuraamat I
- märade peatõuraamat II
- märade tõuraamat
- eeltõuraamat

Lisaosa:

- TA lisaosa

7.1 Täkkude kandmine peatõuraamatusse I, peatõuraamatusse II ja tõuraamatusse

Täku kandmine peatõuraamatusse I, peatõuraamatusse II ja tõuraamatusse toimub mitte varem kui kolmandal eluaastal.

7.1.1 Peatõuraamatusse I kantakse tori tõugu täkid:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus;
- kes on hinnatud hindamiskomisjoni poolt;
- kelle põlvnemises on kolme põlvkonna vältel kasutatud ainult tori tõugu hobuseid; neljandas põlvkonnas võib/võivad esineda komponenttõugude täkid;
- kelle puhul on oodata aretusprogrammis kindlaks määratud eesmärkide saavutamist;
- kes on tunnustatud tõu-ja hindamiskomisjoni poolt, või kes on tunnustamata, kuid võetud sugulisse kasutusse.

7.1.2 Peatõuraamatusse II kantakse tori tõugu täkid:

- kes on tunnustatud;
- kes ei vasta peatõuraamatu I osa nõuetele põlvnemise osas;
- kelle põlvnemises võib komponenttõu esindaja esineda eellastabeli II põlvkonnas ja/või III põlvkonnas;
- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus;
- kelle puhul on oodata aretusprogrammis kindlaks määratud eesmärkide saavutamist;
- täkk, kes on läbinud noorhobuste jõudluskatsete finaali ning saanud hindamisel hinnatavate tunnuste osas vähemalt "7" punkti.

7.1.3 Täkkude kandmine tõuraamatusse

Täkkude tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad tori tõugu täkid:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus;
- kes ei vasta peatõuraamatu I ja peatõuraamatu II nõuetele
- kelle põlvnemises võib komponenttõu esindaja esineda eellastabeli II põlvkonnas ja/või III põlvkonnas;

7.2 Märade kandmine peatõuraamatusse I, peatõuraamatusse II ja tõuraamatusse

Peatõuraamatu I, peatõuraamatu II ja tõuraamatu osasse kantakse sugulises kasutuses olevad märad.

7.2.1 Peatõuraamatusse I kantakse tori tõugu märad:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus;
- kelle põlvnemises on kolme põlvkonna vältel kasutatud ainult tori tõugu hobuseid; neljandas põlvkonnas võib/võivad esineda komponenttõugu hobused;
- kes on hinnatud.

7.2.2 Peatõuraamatusse II kantakse tori tõugu märad:

- kes ei vasta peatõuraamatu I osa nõuetele põlvnemise osas;
- kelle põlvnemises võib komponenttõu esindaja esineda eellastabeli II põlvkonnas ja/või III põlvkonnas;
- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus;
- kes on hindamisel saavutanud hinnatavate tunnuste osas vähemalt "6" punkti.

Mära, kellel ei ole täidetud eeltoodud nõuded hinnatavate tunnuste osas, kuid kes põlvneb tõuraamatu TA põhiossa kantud vanematest, on nõuetekohaselt identifitseeritud ja kellelt on saadud vähemalt kaks I või kõrgema auhinnaga hinnatud järglast, võib kanda peatõuraamatusse II.

7.2.3 Märade kandmine tõuraamatusse

Märade tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TA osa eeltõuraamatus;
- kes ei vasta peatõuraamatu I või peatõuraamatu II nõuetele hindamise või põlvnemise osas.
- kelle põlvnemises võib komponenttõu esindaja esineda eellastabeli II põlvkonnas ja/või III põlvkonnas;
- kes on hinnatud mõne tunnuse osas alla "6" punkti või kes ei ole läbinud jõudluskontrolli ja on võetud sugulisesse kasutusse.

7.3 Eeltõuraamat

Eeltõuraamatusse registreeritakse tori tõugu hobuste järglased, kes põlvnevad tõuraamatu TA osa põhiosasse kantud vanematest.

Eeltõuraamatusse registreeritava varsa isa põlvnemisandmete õigsus peab olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

7.4 Tõuraamatu TA lisaosa

Lisaosasse registreeritakse tori tõugu hobune, kelle põlvnemine ei vasta tõuraamatu TA osa põhiosa nõuetele, kuid kes on vajalik tori tõugu hobuste universaalse suuna aretusprogrammi ja säilitusprogrammi täitmiseks.

Hobuse tõuraamatu TA lisaossa kandmise aluseks on tõukomisjoni põhjendatud otsus. Käesoleval ajal vajab erilist tähelepanu tõu põhiliinide – Hingstar 317 T, Halis 348 T, Hoius 3939 TB ja Hasmo 129 T liini säilitamine. Tõuraamatu lisaosasse saab kanda ainult nende liinide säilitajaid ja liinide edasivijaid.

7.4.1 Tõuraamatu TA lisaossa kandmise reeglid

Tõuraamatu TA lisaossa kantakse hobune, kes:

- peab vastama aretusprogrammis toodud tori hobuse tõutüübile;
- kelle tüüp peab olema hinnatud vähemalt 7 punktiga ning teised hinnatavad tunnused vähemalt 6 punktiga.

7.4.2 Tõuraamatu TA osa lisaosasse kantud hobuse järglase tõuraamatu põhiosasse kandmise reegel

Tõuraamatu TA osa lisaosast võib kanda tõuraamatu põhiosasse tori tõugu hobuse järglase, kelle üks vanematest on tõuraamatu TA osa põhiosas ja teine vanem on tõuraamatu TA osa lisaosas ning mõlemad vanaisad on tõuraamatu TA osa põhiosa täkud.

7.5 Sissekannete muutmine

Juhul kui selgub, et hobuse sissekanne tõuraamatu vastavasse osasse on toimunud valede või puudulike põlvnemisandmete või muude tunnuste alusel, tuleb sisse viia kannete muudatused. Põlvnemisandmete geneetilise ekspertiisi tulemusena vales osutunud põlvnemisandmed tuleb korrigeerida.

Aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Seadusandlik alus aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Aretuslooma põlvnemise registreerimiseks peab aretaja esitama andmed õigeaegselt ja korrektselt EHS-i.

1. Hobuse sünnist teatamine

Varsa sünnist teatamiseks edastab hobusepidaja tõuraamatupidajale varsa sünnitunnistuse. Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil. Varsa sünnist teatamiseks saadab mära omanik täidetud ja allkirjastatud varsa sünnitunnistuse EHS-i. Paaritustunnistuse ja varsa sünnitunnistuse digitaalne blankett on kättesaadav EHS-i kodulehelt (www.ehs.ee, dokumendid) ja digitaalselt allkirjastatud dokumendid saadetakse aadressil ehs@ehs.ee. Mära omanik peab saatma varsa sünnitunnistuse 30 päeva jooksul peale mära varssumist EHS-i.

Varsa sünnitunnistusele kantakse :

- varsa ema nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- mära omanik või omanike esindaja;
- varsa sünniaeg, sugu;
- varsa värvus;
- varsa omaniku nimi ja allkiri.

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHS-i ka siis, kui mära ei tiinestunud ning vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

2. Hobuse identifitseerimine

Hobuse identifitseerib ja hobuse passi väljastab EHS Euroopa Komisjoni 17.veebruar 2015 rakendusmääruse (EL) 2015/262 kohaselt.

Hobuse identifitseerimise süsteemi osad on:

- üks eluaegne identifitseerimisdokument;
- identsuskontrolli meetod;
- tõuraamatu andmebaas, milles registreeritakse selle loomaga seotud üksikasjalikud identifitseerimisandmed. Tõuraamatu andmebaasi ja keskandmebaasi vahel on toimiv ühendus, mis tagab nendes andmebaasides ajakohase teabe kättesaadavuse.

Loomapidaja esitab hobuse identifitseerimisdokumendi taotluse EHS-i. Hobusepass väljastatakse hiljemalt kuue kuu jooksul alates hobuse sünnist. Varsa identifitseerimisel täidab EHS-i poolt volitatud isik identifitseerimislehe varsa ema juures. Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas „Tõuraamatuse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord”. EHS tunnustab veterinaararsti poolt tehtud joonisiagrammi.

Hobusele paneb nime omanik. Nimi peab algama isa nime esitähedega ning soovitatavalt lõppema märade puhul täis- ja täkkude puhul kaashäälikuga.

Individuaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord” toodud näitele. Numbris kajastub tori tõu universaalse suuna tõuraamatu osa tähis (TA) ja sünniaasta.

Transpondri paigaldamist on täpsemalt kajastatud järgmises punktis – Hobuste märgistamine. Kande elektroonilisse tõuraamatusse teeb aretusühing. Tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi.

3. Hobuste märgistamine

Hobuse märgistamine toimub vastavalt Programmi punktile 5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine.

4. Põlvnemisandmete õigsuse kontroll

Põlvnemisandmete õigsuse kontroll toimub paaritustunnistuse ja varsa sünnitunnistuse alusel ja vastavalt Programmi punktile 6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis.

5. Andmete säilitamine

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on aretaja-säilitaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle. Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed: hobuse nimi, tõug, sünniaeg, karja toomise ja karjast väljaviimise aeg ning lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga. Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Paaritustunnistusi, sünnitunnistusi, identifitseerimislehti, paaritusnimekirju, omanikuvahetuse teostamise avaldusi säilitatakse vastavalt ettenähtud korrale.

Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord

Seadusandlik alus aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse geneetilist väärtust hinnatakse tema jõudlusandmete alusel. Hobuse omajõudlust hinnatakse varsaeas, noorhobuste jõudluskatsetel, võõrratsaniku testil, rakendihobuste jõudluskatsetel ja võistlusspordis. Hobuse geneetilise väärtuse hindamisel arvestatakse järglaste, eellaste ja külgsugulaste jõudlusandmeid.

Jõudlusandmed avaldatakse EHS-i koduleheküljel ja koondandmetena aastaraamatus.

Avaldatud jõudlusandmed on eelkõige aretajale mõeldud info, kes kasutab neid paaridevaliku otsuste langetamisel.

Hobuse jõudlusandmete ning tema järglaste jõudlusandmete alusel võib anda tükule või märkele tiitli ELIIT. Vastav kanne tehakse hobuse passi tõuaretusalase informatsiooni leheküljele ja elektroonilisesse tõuraamatusse.

Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord

Hobuse aretuseks tunnistamisel arvestatakse tema põlvnemisega, välimiku ja allüüride hinnanguga ja jõudluskontrolli käigus kogutud jõudlusandmetega.

1. Hobuste hindamine:

Hobuste hindamine toimub vastavalt jõudluskontrolli läbiviimise korrale.

Hindamise tasemed:

A tase – noorhobuste ja suguhobuste jõudluskatsetel hinnatakse järgmiseid tunnuseid:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) üldmulje

B tase – noorhobuste ja suguhobuste jõudluskatsetel ning üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel hinnatakse järgmiseid tunnuseid:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) üldmulje

C tase – noorhobuste ja suguhobuste jõudluskatsetel ning üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel hinnatakse järgmiseid tunnused:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) galopp
- g) hüpe
- h) üldmulje

Hinnata võib 1 hindaja, kuid soovitatavalt 2 või enam hindajat. Üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel hindab hindamiskomisjon, mis on soovitatavalt 3 kuni 6 liikmeline, erandkorras võib komisjonis olla minimaalselt 2 liiget.

Hindamine toimub numbriliselt:

- 10 = suurepärane
- 9 = väga hea
- 8 = hea
- 7 = küllalt hea
- 6 = rahuldav
- 5 = piisav
- 4 = puudulik
- 3 = küllaltki halb
- 2 = halb
- 1 = väga halb
- 0 = hindamata

2. Täkkude tunnustamine

Täkkude tunnustamise eesmärk on teha otsus täku kasutamise kohta aretusprogrammi raames. Tunnustatud täkid omavad suuremaid eeldusi tõu kvaliteedi tõstmiseks.

Tingimused, millele täkk peab vastama enne tunnustamiseks esitamist:

- vanus vähemalt 2 aastat;
- põlvnemine peab vastama tõuraamatusse kandmise tingimustele;
- hobusel on identifitseerimisdokument (pass);
- teostatud on täku põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis;
- tervislike probleemide puudumine, mis kahjustavad tõuväärtust;
- täku enda või tema järglaste jõudluskatsete tulemused.

Täku tunnustamise õiguspädevaks organiks on tõu- ja hindamiskomisjon, kes teeb otsuse jõudluskatsete, põlvnemise ja veterinaarse ülevaatuse tulemuste alusel. Universaalsuuna täkkude tunnustamisel on eesmärgiks tagada tori tõu genofondi säilitamine ja põhiliinide väärtustamine.

Otsus on:

- tunnustatud kaheks aastaks
- tunnustatud
- esialgu mitte tunnustatud
- mitte tunnustatud

Otsus on „tunnustatud kaheks aastaks“, kui täkk on esitatud üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel ning saanud tõu-ja hindamiskomisjonilt tunnustuse.

Otsus on “tunnustatud”, kui täkk on hinnatud vastavalt hindamise juhendile ja läbinud veo- ja sõidukatsed või võõrratsaniku testi või osalenud ratsaspordi võistlustel ning nende tulemusi arvestades on tõu- ja hindamiskomisjon teinud tunnustusotsuse. Tõu-ja hindamiskomisjon võib tunnustada täkk, kellel on hinnatud vähemalt viis järglast I või kõrgema auhinnaga.

Otsus on “esialgu mitte tunnustatud” kui täkk ei täida aretusprogrammis esitatud nõudmisi, kuid on oodata, et ta edaspidi neile nõudmistele vastab.

Otsus on „mitte tunnustatud“ kui täkk ei täida esitatud nõudmisi.

Otsus protokollitakse. Otsus avalikustatakse ja edastatakse kirjalikult täku omanikule. Tunnustatud täkid avalikustatakse EHSi kodulehel www.ehs.ee ning ilmuvas aastaraamatus. Täku omaniku soovil kantakse tunnustamisotsus hobuse passi.

Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord

Seadusandlik alus emaslooma seemendusandmete registreerimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Seemenduseks loetakse emaslooma tiinestamist vabapaaritusega, käestpaaritusega, seemendamisega värskel, jahutatud või sügavkülmutatud spermaga.

Mära seemendus- ja paaritusandmete nõuetekohase registreerimise kohustus on nii täku- kui märaomanikul või omaniku esindajal.

Seemenduste registreerimise aluseks on järgmised dokumendid:

- täku paaritusnimekiri
- paaritustunnistus
- varsa sünnitunnistus

Täku paaritusnimekirja peetakse eraldi iga kasutuses oleva täku kohta ja edastatakse 31. detsembriks EHSi. Täku omanikul või tema esindajal on soovitatav jätta omale koopia paaritusnimekirjast.

Paaritustunnistus täidetakse iga paaritatud mära kohta ja see antakse märaga tema müügi korral kaasa. Varsa sünnitunnistus edastatakse EHS-i hiljemalt 30 päeva jooksul peale varsa sündi.

Mära tiinestamine kunstliku seemendusega

Seemendaja peab elektrooniliselt või paberkandjal arvestust emasloomade seemendamise kohta.

Arvestuses peavad kajastuma järgmised andmed:

- seemenduse järjekorra number;
- seemendamise aeg;
- loomapidaja/mära omaniku nimi;
- isas- ja emaslooma nimi, registreerimisnumber ja number tõuraamatus.

Külmutatud spermaga kunstliku seemenduse teel saadud järglase registreerimisel on vajalik teostada põlvnemisandmete õigsuse kontroll.

Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord

Seadusandlik alus põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse identifitseerib ja hobuse passi väljastab EHS Euroopa Komisjoni 17.veebruar 2015 rakendusmääruse (EL) 2015/262 kohaselt.

Hobuse identifitseerimise süsteemi osad on:

- üks eluaegne identifitseerimisdokument;
- identsuskontrolli meetod;
- tõuraamatu andmebaas, milles registreeritakse selle loomaga seotud üksikasjalikud identifitseerimisandmed. Tõuraamatu andmebaasi ja keskandmebaasi vahel on toimiv ühendus, mis tagab nendes andmebaasides ajakohase teabe kättesaadavuse.

Loomapidaja esitab hobuse identifitseerimisdokumendi taotluse EHS-i. Hobuse pass väljastatakse hiljemalt kuue kuu jooksul alates hobuse sünnist.

Varsa sünnitunnistuse saadab mära omanik tõuraamatupidajale hiljemalt 30 päeva jooksul varsa sünnist. Varsa sünnitunnistus on aluseks kõigile järgmistele toimingutele varsa identifitseerimisel.

Varsa identifitseerimislehe täidab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas **Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord**. EHS tunnistab veterinaararsti poolt tehtud joonisdiagrammi. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid.

Hobusele paneb nime omanik. Nimi peab algama isa nime esitähedega ning soovitatavalt lõppema märade puhul täis- ja täkkude puhul kaashäälikuga.

Individuaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt osas „Tõuraamatuse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord” toodud näitele. Numbris kajastub tori tõu universaalne suuna tõuraamatu osa (TA) ja sünniaasta.

Hobuse märgistamine toimub vastavalt Programmi punktile 5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine.

Kande elektroonilisesse tõuraamatusse teeb aretusühing. Elektroonilisse tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi.

Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Eesti Hobusekasvatajate Selts ei vii läbi seemendajate koolitusi.

Vastavalt kehtivale seadusandlusele on õigus kunstlikku seemendust läbi viia tegevusloaga veterinaararstil.

II.osa TORI TÕUGU HOBUSTE (TÕURAAMATU ARETUSSUUNA OSA (TB)) ARETUSPROGRAMM

1.1 Aretuse eesmärk

Selle aretusprogrammi eesmärgiks on väärtustada tori hobusetõu ajaloolist aretuskäiku, tagada tori tõu genofondi säilitamine ja parandamine ning kasvatada mitmekülgse kasutusotstarbega konkurentsivõimelist tori tõugu hobust.

Tori hobusetõugu iseloomustab põlvnemise ühtsus sõlmeellastest ja kohanemine kohalike söötmis-pidamistingimustega.

1.2 Aretusmeetodid

Selles aretusprogrammis osalevad täkud ja märad, kes on kantud tori tõugu hobuste tõuraamatu TA ja/või TB ossa ning nende järglased, lisaks osalevad aretusprogrammis tõuraamatusse kantud täkud komponenttõugudest. Komponenttõud käesoleva programmi raames on: trakeen, hannover, holstein ja inglise täisvereline hobusetõug.

Tõuraamatu pidamist on käsitletud aretusprogrammi osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord“.

Kasutusel on liin - ning perekondaretust, ühtlik ja mitteühtlik paaridevalik.

1.3 Aretusedu saavutamise abinõud

Paaridevaliku otsuste tegemiseks on aretajatele oluline info hobuste hindamisel kogutud andmed. Täpsemad kriteeriumid hobuste hindamise kohta on toodud aretusprogrammi osas „Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord“.

Tori tõugu hobuste tõuraamatut peetakse elektrooniliselt, algdokumente säilitatakse Eesti Hobusekasvatajate Seltsis. Andmete kogumisel, kasutamisel ja säilitamisel lähtub EHS kehtivast seadusandlusest. Tõuraamatu pidajana ja jõudluskontrolli läbiviijana on EHS avaliku teenuse pakkuja. Hobuste põlvnemise ja jõudluskontrolli tulemuste andmed avalikustab EHS paber kandjal või digitaalselt (aastaraamat, koduleht jm).

Selleks, et teha vahet tori tõugu hobuste erinevate aretussuundade vahel kasutatakse erinevaid UELN koode.

1.4 Aretusprogrammi täitmiseks vajalik aretusloomade arv

Aretusprogrammis osalevad täkud ja märad, kes on kantud tori hobuste tõuraamatu TA ja/või TB ossa, lisaks tõuraamatusse kantud komponenttõugu täkud ja nende järglased.

Populatsioon hõlmas 2010. aastal 1376 hobust, sealhulgas 636 aretussuuna hobust (tõuraamatu TB osa). 2012. aastal hõlmab populatsioon 1382 hobust, sealhulgas 647 aretussuuna hobust (tõuraamatu TB osa). 31.12.2017. a seisuga hõlmab populatsioon 1138 hobust, sealhulgas 524 aretussuuna hobust (tõuraamatu TB osa). Tori hobuste tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt.

Tõug on levinud üle Eesti, arvukamalt on aretusprogrammis osalevaid hobuseid Pärnumaal, Viljandimaal ja Tartumaal. Aretusprogrammis on suurem mõju täkkude Arhippos, Premium, Hermelin, Casanova ja Carry's Son järglastel.

1.5 Tõu iseloomustus

Tori hobusetõug baseerub 1856. aastal asutatud Tori Hobusekasvanduse ja 20. sajandi alguses väljakujunenud tori hobusetõu päritoluga soojavereliste hobuste populatsioonil, kus teatud aretusetappidel on suuremat geneetilist mõju avaldanud tori tõu esiisast Hetmanist alates ida-friisi, postjee-bretooni ja hannoveri hobusetõud.

Programmis osalev hobune peab olema kantud või registreeritud tori hobuste tõuraamatu TB osasse ning tema põlvnemises esineb tori tõu esiisa Hetman.

Programmis osalevad tõuraamatu TB osa hobused ning TA osa tõuraamatusse kantud või registreeritud hobuste järglased, kes on saanud aretusprogrammi TB osa hobustest. Samuti osalevad programmis tõuraamatu TA või TB osasse kantud või registreeritud hobuste järglased, kes põlvnevad tõuraamatu põhiosasse kantud komponenttõugu tunnustatud täkkudest või tõuraamatu lisaosasse kantud komponenttõugu mittetunnustatud täkkudest.

Aretusprogrammis osaleva hobuse põhiline väärtus on universaalsus ja kõrge saavutusvõime. Aretusprogrammis osalevat hobust iseloomustab hästi arenenud tõu- ja sootüüp, keskmise suurusega pea ja kael, lai ja sügav rinnakorv, ristkülikukujuline kere, tugev ja pikk laudjas, tugev luustik ja konstitutsiooni küllaldane kuivus.

Tori tõugu hobusele on iseloomulik varavalmivus, hea söödakasutus, hea tervis ja sigivus. Aretusprogrammis osaleval hobusel on head liikumised põhiallüürides - sammus, traavis ja galopis.

1.6 Genealoogilised liinid

Genealoogilistesse liinidesse kuuluvad tõuraamatu TA osa ja TB osa aretusprogrammis tunnustatud täkid.

Tori tõugu hobuste aretusprogrammis kasutatavate genealoogilistesse liinidesse kuuluvate tõuraamatu TB osa tunnustatud sugutäkkude nimekiri avaldatakse EHSi kodulehel (www.ehs.ee) ja aastaraamatus.

Tunnustatud märaperekonnad on: Mimi – Lee 1559 TA, Iduna, Hilba 1243 T, Aade 1283 T, Hoiva 986 T, Harita 1531 TA jne.

1.7 Tõu omadused

Tõu omadusi väljendatakse soovitud ja mitte soovitud omaduste koondina.

Eraldi vaadeldakse hobuse tõu- ja sootüüpi, kehaehitust, liikumisi ehk allüüre.

Keskmiised mõõtmed 4 a. ja vanematel täkkudel:

- turjakõrgus (tk) 165,7 cm (lim 160 ... 170 cm)
- rinnaümberruud (rü) 194,5 cm (lim 185 ... 200 cm)
- kämblaümberruud (kü) 21,4 cm (lim 20,5 ... 22,5 cm)

Keskmiised mõõtmed 4 a. ja vanematel märadel:

- turjakõrgus (tk) 165,8 cm (lim 157 ... 174 cm)
- rinnaümberruud (rü) 196,5 cm (lim 182 ... 214 cm)
- kämblaümberruud (kü) 21,1 cm (lim 20,5 ... 22,5 cm)

1.7.1 Tüüp

Soovitud on elegantse, suursuguse ja harmoonilise välimusega hobune, keda iseloomustab väiksem massiivsus ja suhteliselt väiksem keha pikkus võrreldes universaalsuuna hobuse tüübiga.

Täkkudel ja märadel peavad olema selgelt väljendunud tõu- ja sootunnused. Mittesoovitud on robustne, toores, mitteharmooniline välimus, soo- ja tõutunnuste puudumine.

Soovituslik turjakõrgus kolmeaastasel hobusel on 156...170 cm ning kämblaümberruud minimaalselt 20,5 cm.

1.7.2 Kehaehitus

Erinevate kehaosade iseloomustamisel on antud järgnevad soovitud ja mittesoovitud tunnused:

Pea

Soovitud: väljendusrikas, uhke, keskmise pikkusega kõrvadega

Mittesoovitud: ilmetu, suur, pikkade, lühikeste või lontis kõrvadega

Silmad

Soovitud: suured, elavad, tumedad, sõbralikud ja ümarad

Mittesoovitud: väikesed, tuhmid, tuimad ja varjatud

Lõuapärade vahe

Soovitud: lõuapärade vahe lai, vaba liikumisega

Mittesoovitud: tugev, kitsas lõuapärade vahe

Kael

Soovitud: keskmise pikkusega, pealt kumer ning kuklaga hästi ja kergelt ühendatud

Mittesoovitud: madal, sügava ühendusega, kiilukujuline ja lühike

Piht

Soovitud: pikk, hästi väljaarenenud turi, suured libajad abaluud ja pikad õlavarred.

Mittesoovitud : lühike või madal turi; väikesed , lühikesed või püstjad abaluud, lühikesed õlavarred

Keha

Soovitud: ristkülikukujuline (kehapikkus ületab turjakõrguse 5... 8 cm võrra), harmooniliselt, tugevalt ühendunud hobuse ees-, kesk- ja tagakeha

Mittesoovitud: ruudukujuline keha; pehme selg, avatud pikk tühimik, kumer nimme, lühike ja horisontaalne laudjas.

1.7.3 Jalad

Soovitud: hea lihastiku ja korrektse ehitusega, hästi arenenud liigesed; elastsed, keskmise pikkusega sõrgatsid ja hästi vormitud kabjad.

Mittesoovitud: puudulikult arenenud lihastikuga, väikesed lamedad ja silmapaistmatud liigesed, eetsi-või taatsirandmene seis; lühikesed või püstised sõrgatsid, liiga kitsas, saabeljalgne, rangjalgne ja kooskandne seis. Mittesoovitud on väikesed kabjad.

1.7.4 Värvus

Lubatud on kõik tori hobustel esinevad värvused, enamlevinud värvused on raudjas, kõrb ja kollane. Eelistatud on heleda laka ja sabaga ning väheste märgistega tumeraudjas hobune.

1.7.5 Liikumised ehk allüürid

Soovitud: hoogsad ja maadhaaravad põhiallüürid (4-taktiline samm; 2-taktiline traav; 3-taktiline galopp). Liigutused peavad kanduma energilistest tagajalgadest läbi elastse ja kergelt õõtsuva selja üle esijalgadele. Jäsemed peavad seejuures liikuma otse ja ettepoole.

Samm peab olema vaba ja maadhaarav. Traav ja galopp peavad olema selgelt äratuntava lennufaasiga, elastsed, hoogsad ja tasakaalukad.

Mittesoovitud: eelkõige lühike, madal ja mitteelastne liikumine, kinnine, fikseeritud selg, seotud õlad, tagajalgade nõrk tõuge. Samuti riivlevad või pöörlevad liigutused.

1.7.6 Hüpe

Soovitud: elastne ja hea stiiliga hüpe, millest on äratuntav tasakaalukus ja tähelepanelikkus.

Oluline on jõuline ja kiire tõuge.

Mittesoovitud: vähese ettevaatlikkuse ning võimega ja rippuvate jalgadega hüpe.

1.7.7 Seesmised omadused (tervis, kohanemisvõime, söödakasutus, iseloom, temperament, jõudlus, sigivus)

Soovitud: töötahteline, võimekas, sõbralik, rahulik, usaldav, energiline, tasakaalukas, tugeva tervisega, hea pingetaluvuse ja kohanemisvõimega ning hea sigivuse ja söödakasutusega, pärilike vigadeta ja haigusteta hobune, kes sobib mitmekülge ja tasakaaluka hobusena kasutamiseks kõikidel ratsaspordialadel, turismis, kergematel talutöödel jne.

Mittesoovitud: kartlikud, närvilised, äkilised või tigidad hobused.

Tõuraamatu TB osasse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord

Seadusandlik alus tõuraamatu pidamise korrale ja hobuste tõuraamatusse kandmise alustele on toodud aretusprogrammi üldosas.

Mõisted

Tõuraamat – andmekogu, kuhu kantakse hobuse põlvnemise andmed, aretaja ja omaniku andmed ning tema geneetilise väärtuse hindamise ja jõudluskontrolli tulemused koos järglaste nimetamisega.

Tõuraamatus registreerimine – tori tõugu hobuse järglase arvelevõtmine tõuraamatu põhi- või lisaosas.

Tori tõugu hobune (tõuraamatu aretussuuna (TB) osas) – hobune, kelle vanemad on tori tõugu hobused või ema on tori tõugu ja isa on tori tõu (aretussuuna) aretusprogrammis osalev komponenttõugude hulka kuuluv täkk.

Tõuraamatusse kandmine – aretusprogrammi eesmärgil mära või täku sugulise kasutuse registreerimisel või tõu-ja hindamiskomisjoni otsusega täku aretuseks tunnustamisel tehtav kanne koos tõuraamatu numbriga andmisega. Hobuse omanikul tuleb seejuures hobuse pass saata EHS-i sellesse tõuraamatu numbriga kandmiseks.

Tõuraamatu number – hobusele antav järjekorra number tõuraamatus, number antakse eraldi täkkudele ja märadele.

Üldine

Tori tõugu hobuste tõuraamatut (TB osa, edaspidi “tõuraamat”) peab Eesti Hobusekasvatajate Selts (edaspidi EHS), kes vastutab sissekannete eest. Tõutähis kõigil tori tõugu hobustel on „T”. Tõuraamatu andmeid säilitatakse elektrooniliselt. Algdokumente säilitatakse EHS-i kontoris.

Tõuraamatusse kantavad andmed

Tõuraamatus peavad olema iga hobuse kohta järgmised andmed:

- aretaja ja omaniku nimi ja aadress
- sünniaeg, sugu, värvus ja märgised
- hobusele paigaldatud kiibi kood
- individuaalnumber (UELN number)
- vähemalt neli esivanemate põlvkonda
- tõuraamatusse kandmised ja kannete muutused
- väljamineku kuupäev ja põhjus
- kõik teadaolevad jõudluskontrolli tulemused ja võimalusel aretusväärtuse määramine
- tõuaretusalane näitus ja toimumisaeg
- tema järglaskond
- geneetilise ekspertiisi akti number

Sugulises kasutuses olevatel täkkudel on põlvnemisandmete õigsuse kontroll kohustuslik, teistel hobustel soovituslik.

1. Vajalikud dokumendid tõuraamatusse registreerimisel

1.1 Paaritustunnistus (LISA 1)

Paaritustunnistuse registreeritud vormi väljastab täku pidajale EHS. Täku valdaja täidab ja allkirjastab paaritustunnistuse peale teostatud paaritust.

Paaritatud mära omanik saab täku valdajalt paaritustunnistuse esimese lehe, mille ta hoiab alles kui tõendust toimunud paarituse kohta. Mära müügi korral antakse paaritustunnistus edasi mära ostjale.

Täku valdaja on kohustatud pidama paaritusnimekirja (*soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee*), kus ta fikseerib toimunud paaritused kronoloogilises järjekorras.

Täku valdaja peab saatma paaritustunnistuse teise lehe ning paaritusnimekirja EHS-i enne 31. detsembrit.

Paaritustunnistusel peab olema toodud:

- mära nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- täku nime, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- paaritusajad
- võimaluse korral tiinuse kontrolli kuupäev ja tulemus
- mära omaniku või omaniku esindaja nimi ja aadressi
- täku valdaja nimi ja allkiri.

1.2 Varsa sünnitunnistus (LISA 1)

Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse blanketil, kui võib kasutada ka muud vormi, kui seal on kajastatud kõik nõutavad andmed. Mära omanik või tema esindaja täidab varsa sünnitunnistuse, allkirjastab ning saadab selle EHS-i 30 päeva jooksul peale mära varssumist.

Varsa sünnitunnistusel peab olema toodud:

- varsa ema nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number
- mära omaniku või omaniku esindaja nimi ja aadress
- varsa sünniaeg, sugu
- varsa värvus
- varsa omaniku nimi ja allkiri

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHS-i iga toimunud sündmuse korral (surnultsünd, abort, mära ei tiinestunud jm.), vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

1.3 Identifitseerimisleht HOBUSE IDENTIFIKATSIOON (LISA 2)

Varsa identifitseerib ning hobuse identifitseerimise (edaspidi identifitseerimisleht) täidab EHS-i poolt volitatud isik varsa ema juures. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid. Identifitseerimisleht allkirjastatakse hobuse omaniku või omanike esindaja poolt. Identifitseerimisleht koostatakse kahes eksemplaris, mille koopiat antakse hobuse omanikule. Identifitseerimislehe originaali alusel vormistatakse hobuse pass enne varsa 6 kuu vanuseks saamist. Hilisema identifitseerimise korral tehakse passi märke "duplikaat".

Identifitseerimislehel peavad sisalduma järgmised andmed hobuse kohta:

- nimi, sünniaeg, sünnikoht, sugu ja tõug
- omaniku või omanike esindaja nimi ja aadress
- ema ning isa nimed, individuaalnumbrid (UELN) ja/või tõuraamatu numbrid
- ema paaritamise/seemendamise aeg ning paaritustunnistuse number
- värvus, märgiste kirjeldus ja joonisdiagramm
- mäрге transpondriga märgistamise kohta
- identifitseerija ja omaniku või tema esindaja allkirjad

2. Hobusepassi väljaandmise kord

Pass on dokument hobuse päritolu, jõudluse ja identifitseerimise kohta, mis kuulub hobuse juurde ja peab omaniku vahetuse korral hobusega kaasnema. Passi kadumisest peab omanik EHSi viivitamatult teavitama ning kirjaliku avalduse alusel väljastatakse talle duplikaatpass.

Pass vormistatakse hobusele, kelle kohta on tõuraamatupidajal järgmised dokumendid:

- varsa sünnitunnistus (kohustuslik varssadel)
- hobuse identifitseerimisleht (vajadusel eraldi märgistamise teade – *LISA 3*)
- vanema hobuse puhul põlvnemist tõendav dokument

Pass edastatakse hobuseomanikule peale passi väljastamisega seotud arvete tasumist.

Pass sisaldab järgmiseid andmeid:

- passi väljastanud aretusühistu nimi;
- hobuse individuaalnumber (UELN);
- hobuse märgistus (transponder, põletusmärk jms.);
- hobuse tõug, sünniaeg, sugu, värvus, märgised ning joonisdiagramm;
- hobuse ja tema eellaste põlvnemine nelja põlvkonna ulatuses (sh. hobuse vanemate ja -vanavanemate nimed, värvused, sünniaastad ning kanded vastavatesse tõuraamatu osadesse);
- hobuse jõudluskontrolli ja aretusväärtuse andmed, märkmed hobuse hindamise ja tunnustamise kohta;
- aretuskonkursside ja näituste tulemused;
- aretaja, hobusepassi saaja, nimi ning aadress.

Pass tuleb tagastada peale hobuse hukkamist või lihaks tapmist hobuse omaniku või volitatud isiku poolt EHS-i. Passi tagastamist või omanikule jäämist reguleerib Komisjoni määrus (EL) 2015/262.

3. Aretusandmete muutmine

Kõik muudatused (värvus, märgised, jõudluskontroll, näituste tulemused, omanikuvahetus jm.) kantakse passi ja tõuraamatusse EHSi volitatud isiku poolt. Vastavate märgete tegemiseks esitab hobuse omanik EHSile avalduse paranduse sisseviimiseks dokumenti ja vajadusel (nt. omanikuvahetus) paranduse tegemise aluseks oleva dokumendi koopia või ära kirja.

Ebatäpsete andmete avastamise korral tuleb sellest viivitamatult teatada ja edastada parandust vajav dokument EHS-i.

Passis sisalduvate andmete muutmine või täiendamine omaniku poolt on keelatud. Omanikul on kohustus toimunud sündmusest teavitada tõuraamatupidajat 30 päeva jooksul peale sündmust.

4. Aretaja kohustused

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on aretaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle.

Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed:

- hobuse nimi
- tõug
- sünniaeg
- UELN-kood ja transpondri number
- karja toomise ja karjast väljaviimise aeg
- lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga.

Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Tõuraamatus registreeritud hobuse pidaja peab täitma algarvestuse lehte (*soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee*).

Aretaja vastutab andmete õigsuse eest paaritustunnistusel, varsa sünnitunnistusel ja teistel dokumentidel, mida nad täidavad või väljastavad. Aretaja kohustus on kontrollida oma hobuse dokumentides sisalduvate andmete õigsust. Ebatäpsete andmete avastamise korral tuleb sellest viivitamatult teatada ning edastada parandust vajav dokument EHS-i.

EHS-i volitatud isik viib sisse vajalikud parandused koos märkustega.

Hobuste sündmuste (omanikuvahetus, kastreerimine, hukkumine jms.) korral teavitab hobuse omanik või omanike esindaja sellest EHS-i tõuraamatu pidajat 1 kuu jooksul sündmuse toimumisest alates. Hobuse hukkumise või lihaks tapmise korral tuleb hobuse identifitseerimise dokument (hobuse pass) tagastada EHS-i 30 päeva jooksul peale toimunud sündmust.

Aretaja on kohustatud lubama läbi viia põlvnemisandmete õigsuse kontrolli uuringuid ja tulemustest tuleb teavitada EHS-i 30 päeva jooksul.

4.1 Omaniku vahetusest teavitamine

Omaniku vahetusest tuleb EHS-i teavitada 1 kuu jooksul peale sündmuse toimumist. Pass tuleb uue omaniku andmete sissekandmiseks edastada EHS-i koos omandiõiguse muutust kinnitava dokumendiga.

Selleks võib olla kas:

- hobuse ostu-müügi leping või
- omaniku vahetuse teatis (*soovituslik blankett kodulehel www.ehs.ee*)

Mõlema dokumendi puhul on vajalikud järgmised andmed: mõlema osapoole nimed, aadressid, allkirjad ja hobuse müügi kuupäev. Lisaks arvestatakse omaniku poolt e-kirjaga saadetud teateid.

Pass edastatakse uuele hobuse omanikule peale omaniku vahetuse registreerimisega seotud arve tasumist.

4.2 Täku valdaja kohustused

Täku valdaja vastutab nõuetele vastava paarituse (seemenduse) läbiviimise ja selle registreerimise eest EHS-is.

Täku valdaja kohustused:

- paaritustunnistuse täitmine
- paaritusnimekirja pidamine
- kinnipidamine kõigist täkkude paarituste või seemenduste piirangutest
- täku asukoha muutusest ning tõuaretusest väljalangemise kohta teavitamine
- nõustumine nende valduses olevate aretusandmete edastamise ja avaldamisega
- täku põlvnemisandmete õigsuse geneetilise ekspertiisi läbiviimise korraldamine.

Täku valdaja on kohustatud teavitama mära omanikku võimalikest omadustest, mis võivad vähendada järglase aretuslikku väärtust (nt. põlvnemisandmete õigsuse geneetilise kontrolli puudumine jm.).

5. Märgistamise kord

Varsa või vanema hobuse identifitseerimiseks täidetakse identifitseerimisleht. Hobuse esmakordsel registreerimisel antakse talle individuaalnumber (UELN), mida edaspidi ei muudeta ning väljastatakse pass. Individuaalnumber (UELN) 15 kohaline. Tori tõu (aretussuund) hobuste UELN sisaldab tähist TB. Individuaalnumber (UELN) sisaldab hobuse sünniaasta kahte viimast numbrit.

Hobuse passis on kirjas tõu nimetus ja tõuraamatu osa.

Tõuraamatu TB osas kasutatakse tähiseid: TB peatõuraamat, TB tõuraamat, TB eeltõuraamat, TB lisaosa A ja TB lisaosa B. Hobuse passi on märgitud tõuraamatu osa: TB, ARETUSSUUND.

5.1 Elektroonilise märgistuse kasutamine ja paigaldamine

Peale 01.07.2009 esmakordselt identifitseeritud hobused märgistatakse elektroonilise transpondriga. Õigus transpondri paigaldamiseks on tegevusluba omaval loomaarstil. Transponder tuleb paigaldada hobuse kaelale turja ja kukla vahelisele alale. Märgistamine peab toimuma hobuse identifitseerimisega üheaegselt või varem. Varasema transpondriga märgistamise puhul tuleb identifitseerijale esitada teatis hobuse märgistamise kohta ning hobuse omanik esitab teatise 30 päeva jooksul alates hobuse märgistamisest EHS-i.

Enne 01.07.2009 identifitseeritud hobuste märgistamisel transpondriga täidab loomaarst teate hobuse märgistamise kohta ning hobuse omanik saadab selle 30 päeva jooksul alates hobuse märgistamisest EHS-i. Teatelt peab selguma, millal märgistamine toimus, märgistaja nimi, märgistatud hobuse nimi ja UELN (olemasolul), transpondri kood ja koht, kuhu transponder paigaldati.

5.2 Hobuse nimi

Hobused, kellele väljastatakse pass, peavad kandma nime. Nimi ei tohi olla ühetäheline või põhjendamatult pikk. Nimi peab algama isa esitähga ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Kui nime osana kasutatakse aretaja või sünnikoha nime (nt. –S jne) rakendub nõue vaid hobuse pärisnimele. Nime osana ei ole lubatud kasutada rahvusvaheliselt hobusekasvatuses tunnustatud tõuraamatu kaubamärki (näit. Z jne.)

EHS-il on õigus nõuda nime muutmist järgmistel põhjustel:

- korduvate nimede kasutamisel;
- põhjendamatult pikkade nimede korral;
- kuulsate hobuste nimede kasutamisel.

6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis

Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis teostatakse rahvusvaheliselt tunnustatud laboris.

Hobuse põlvnemisandmeid on geneetilise ekspertiisi abil vaja kontrollida, kui:

- mära paaritati/seemendati ühe inna ajal kahe või enama täkuga;
- mära paaritati/seemendati kahe teineteisele järgneva inna ajal mitme täkuga ja varsa sünniaja järgi võivad kaks viimast täkku olla võimalikud isad;
- kui varss on ema juures nõuetekohaselt identifitseerimata;
- kui tekib kahtlus hobuse põlvnemise õigsuses.

EHS peab igal aastal laskma geneetiliselt uurida vähemalt 1% tõuraamatusse kantud hobuste põlvnemisandmete õigsust.

Geneetilise ekspertiisi tulemusena hobuse põlvnemisandmete ebaõigeks osutumise korral kannab proovi võtmise ja tehtud ekspertiisi kulud hobuse omanik.

Sugulises kasutuses olevatel täkkudel on põlvnemisandmete õigsuse kontroll kohustuslik, teistel hobustel soovituslik (alus: Põllumajandusministri 18. detsembri 2002. a määrus nr 86).

Täku põlvnemisandmete õigsuse geneetilise ekspertiisi kulud kannab täku omanik.

7. Tõuraamatu TB osa jagunemine

Tõuraamatu TB osa jaguneb põhiosaks ja lisaosaks.

Põhiosa

- täkkude peatõuraamat
- täkkude tõuraamat
- märade peatõuraamat
- märade tõuraamat
- eeltõuraamat

Lisaosa:

Lisaosa A

Lisaosa B

7.1. Täkkude kandmine peatõuraamatusse

Täku kandmisel peatõuraamatusse on õiguspädevaks organiks tõu-ja hindamiskomisjon. Täku kandmine peatõuraamatusse toimub kõige varem peale täku kahe aastaseks saamist (st. täku kolmandal eluaastal), kui nimetatud täkk on hindamiskomisjoni poolt hinnatud ning tõu- ja hindamiskomisjoni poolt tunnustatud.

7.1.1. Peatõuraamatusse kantakse tori tõugu täkk:

- kelle isa ja ema on kantud tõuraamatu põhiossa;
- kes on tunnustatud ja kelle puhul on oodata aretusprogrammis kindlaks määratud eesmärkide saavutamist;
- kes on läbinud noorhobuste jõudluskatsete finaalis C taseme ja saanud hindamisel hinnatavate tunnuste osas vähemalt "7,5" punkti ning saanud tõu- ja hindamiskomisjoni otsuse alusel tunnustuse.

7.1.2 Peatõuraamatusse kantavad teised täkid

- hannoveri, inglise täisverelise, holsteini ja trakeeni tõugu täkid, kellelt on oodata aretusprogrammi eesmärkide täitmist, kes on läbinud jõudluskontrolli ja tunnustatud tori tõugu hobuste (aretussuund) aretusprogrammis osalemiseks. Komponenttõugude tõuraamatutes tunnustatud täkid loetakse tori tõule tunnustatuks ilma sellekohast otsust tegemata. Selliste täkkude importsperma kasutamisel loetakse järglased tõuraamatu põhiossa registreerimiseks sobilikeks. Täkule, kelle spermat on imporditud ja kasutatud, tõuraamatunumbrit ei anta.

7.2 Täkkude kandmine tõuraamatusse

Täkkude tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olev tori tõugu täkk:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu aretussuuna osa TB eeltõuraamatus;
- kes ei ole aretuseks tunnustatud.

Täkkude tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olev tunnustatud komponenttõu hulka kuuluv hannoveri, inglise täisverelise, holsteini või trakeeni tõugu täkk.

Aretaja on kasutanud komponenttõu takku tori tõugu hobuse aretuse eesmärgil.

7.3 Märade kandmine peatõuraamatusse

Aretusprogrammi peatõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad.

Peatõuraamatusse kantakse tori tõugu märad:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TB osa eeltõuraamatus;
- kes hindamisel on saavutanud hinnatavate tunnuste osas vähemalt "7" punkti.

Mära, kellel ei ole täidetud eeltoodud nõuded, kuid kes põlvneb aretusprogrammi tõuraamatu osasse kantud vanematest, on nõuetekohaselt identifitseeritud ning kelle põlvnemine on dokumentaalselt tõestatud ja kellelt on saadud vähemalt kaks väga hea hinnanguga, kes on hinnatud I või kõrgema auhinnaga, ning tõule vajalikku järglast, võib tõu-ja hindamiskomisjoni otsusega kanda peatõuraamatusse.

7.4 Märade kandmine tõuraamatusse

Märade tõuraamatusse kantakse sugulises kasutuses olevad märad:

- kes on sünnijärgselt registreeritud tõuraamatu TB osa eeltõuraamatus;

- kes ei vasta peatõuraamatusse kandmise kriteeriumitele.

7.5 Eeltõuraamat

Eeltõuraamatusse registreeritakse:

- tõuraamatu TB osa põhiosas olevate hobuste järglased;
- tõuraamatu TB osa põhiosa või lisaosa A hobuste järglased, kes on saanud tõuraamatu TA osa aretusprogrammis osalevate hobustega.
- kelle ema ja emaema on kantud tõuraamatu lisaosasse A ja kelle isa on tori tõugu tunnustatud täkk või kelle isa on tunnustatud komponenttõugu hulka kuuluv täkk.

Külmutatud ja jahutatud sperma kasutamisel kunstliku seemenduse teel saadud varsa põlvnemisandmed peavad olema kontrollitud geneetilise ekspertiisiga.

7.6 Tõuraamatu lisaosa

Lisaosasse registreeritakse või kantakse hobused, kes on nõuetekohaselt identifitseeritud, kuid kelle põlvnemine ei vasta tõuraamatu põhiosa nõuetele.

Tõuraamatu lisaosa jaguneb kaheks: lisaosa A ja lisaosa B.

Lisaosa A

Tori tõugu hobuste tõuraamatu lisaosasse A registreeritakse tori tõugu hobused, kelle põlvnemine ei vasta tõuraamatu põhiosa nõuetele, kuid vastavad järgmistele nõuetele:

- märgistatud vastavalt tõuraamatu reeglitele;
- hinnatud vastavuse suhtes tõustandardiga;
- täidetud minimaalsed hindamise nõuded.

Lisaosasse kantakse komponenttõugu mittetunnustatud täku järglane.

Hobune, kelle üheks vanemaks on kantud või registreeritud tõuraamatu lisaosasse A ning tema mõlemad vanaisad on tõuraamatu põhiosa täkud loetakse puhtatõuliseks ja registreeritakse tori tõugu (aretussuund) hobuste tõuraamatu TB eeltõuraamatusse.

Lisaosa B

Tori hobuste tõuraamatu B-lisaosasse kantakse kõik hobused, kes ei ole saanud vastavalt aretusprogrammile, kuid on tõutüübilised ning kelle üks vanematest on tori tõugu hobuste tõuraamatu põhiosasse või lisaosasse A kantud hobune. Need hobused ei võta osa aretusprogrammist.

Lisaosasse B kantud hobuste tõunimetuseks kasutatakse väljendit „ristandhobune“ ning lisaosasse B kantud hobune ei osale tori tõugu hobuste tõuraamatu TA või TB osa aretusprogrammis.

7.7 Tõuraamatu sissekannete muutmine, täiendamine või hobuse tõuraamatust väljaregistreerimine

Juhul kui selgub, et hobuse sissekanne tõuraamatu vastavasse osasse on toimunud omaniku poolt valede või puudulike andmete alusel, tuleb sisse viia kannete muudatused.

Hobuse tõuraamatust välja registreerimine toimub hobuse omaniku kirjaliku avalduse alusel.

Tõuraamatupidaja annab hobuse andmete haldamise üle teisele tunnustatud aretusühingule.

7.8 Hindamata täkkude ja märade kandmine tõuraamatusse

Täkkud ja märke, kelle karjast väljaminek toimub enne hindamist ja/või järglase registreerimist, võidakse kanda tõuraamatusse tõestatud põlvnemise alusel.

Aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise kord

Seadusandlik alus aretuslooma põlvnemise registreerimise ja põlvnemise õigsuse kontrollimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Aretuslooma põlvnemise registreerimiseks peab aretaja esitama andmed õigeaegselt ja korrekselt EHS-i.

1. Hobuse sünnist teatamine

Varsa sünnist teatamiseks edastab hobusepidaja tõuraamatupidajale varsa sünnitunnistuse. Varsa sünnitunnistus on mära paaritustunnistuse (LISA 1) blanketil. Varsa sünnist teatamiseks saadab mära omanik täidetud ja allkirjastatud varsa sünnitunnistuse EHS-i (LISA 1). Paaritustunnistuse ja varsa sünnitunnistuse digitaalne blankett on kättesaadav EHS-i kodulehelt (www.ehs.ee, dokumendid) ja digitaalselt allkirjastatud dokumendid saadetakse aadressil ehs@ehs.ee.

Mära omanik peab saatma varsa sünnitunnistuse 30 päeva jooksul peale mära varssumist EHS-i.

Varsa sünnitunnistusele kantakse :

- varsa ema nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- varsa isa nimi, individuaalnumber (UELN) ja/või tõuraamatu number;
- mära omanik või omanike esindaja;
- varsa sünniaeg, sugu;
- varsa värvus;
- andmeid toimunud sündmuste kohta (tiinuse katkemise, surnultsünni jm.);

Varsa sünnitunnistus saadetakse EHS-i iga toimunud sündmuse korral (surnultsünd, abort, mära ei tiinestunud jm.), vastav kanne tehakse sünnitunnistuse osasse.

2. Hobuse identifitseerimine

Hobuse identifitseerib ja hobuse passi väljastab Põllumajandusloomade aretuse seaduse alusel EHS Komisjoni 17.veebruar 2015 rakendusmääruse (EL) 2015/262 kohaselt.

Hobuse identifitseerimise süsteemi osad on:

- üks eluaegne identifitseerimisdokument;
- identsuskontrolli meetod;
- tõuraamatu andmebaas, milles registreeritakse selle loomaga seotud üksikasjalikud identifitseerimisandmed. Tõuraamatu andmebaasi ja keskandmebaasi vahel on toimiv ühendus, mis tagab nendes andmebaasides ajakohase teabe kättesaadavuse.

Loomapidaja esitab hobuse identifitseerimisdokumendi taotluse EHS-i. Hobusepass väljastatakse hiljemalt kuue kuu jooksul alates hobuse sünnist. Varsa identifitseerimisel täidab EHSi poolt volitatud isik identifitseerimislehe.

Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas „Tõuraamatuse

kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord". Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid.

Hobusele paneb nime omanik. Nimi peab algama isa esitähga ning lõppema soovitatavalt märke täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga.

Hobuse esmakordsel registreerimisel antakse talle individuaalnumber (UEN), mis on 15-kohaline, selles kajastub tori hobuste tõuraamatu osa (TB) ja sünniaasta. Kiibi paigaldamine on kajastatud punktis „Hobuste märgistamine“.

Elektroonilise tõuraamatu kandeid teeb ning hobuse passi väljastab aretusühing.

3. Hobuste märgistamine

Hobuse märgistamine toimub vastavalt programmi punktile *5.1 Elektroonilise märgistamise kasutamine ja paigaldamine*

4. Põlvnemisandmete õigsuse kontroll

Põlvnemisandmete õigsuse kontroll toimub paaritus-ja varsa sünnitunnistuse alusel ja vastavalt programmi punktile 6. Põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis.

5. Andmete säilitamine

Vastavalt Põllumajandusministri 21. detsembri 2009. a määrusele nr 128 on aretaja kohustatud pidama arvestust karjas olevate hobuste üle. Registreerida tuleb vähemalt järgmised andmed: hobuse nimi, tõug, sünniaeg, karja toomise ja karjast väljaviimise aeg ning lähte- ja sihtkoha aadress koos sealse loomapidaja nime ja isiku- või registrikoodiga. Andmete muutumise korral (nt. hobuse karja tulek või karjast väljaminek, varssumine, kastreerimine, paaritused) tuleb need arvestusdokumentidesse kanda 3 päeva jooksul sündmuse toimumisest alates. Karja arvestusdokumente tuleb säilitada vähemalt 3 aastat alates hobuse karjast väljamineku päevast.

Paaritustunnistusi, sünnitunnistusi, identifitseerimislehti, paaritusnimekirju, omanikuvahetuse teostamise avaldusi säilitatakse EHS-is vastavalt selleks ettenähtud korrale.

Aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise kord

Seadusandlik alus aretuslooma jõudlusandmete ja geneetilise väärtuse hindamistulemuste kasutamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse geneetilist väärtust hinnatakse tema jõudlusandmete alusel. Hobuse omajõudlust hinnatakse varsaeas, noorhobuste jõudluskatsetel, võõrratsaniku testil, rakendihobuste jõudluskatsetel ja võistlusspordis. Hobuse geneetilise väärtuse hindamisel arvestatakse ka järglaste, eellaste ja külgsugulaste jõudlusandmeid.

Jõudlusandmed avaldatakse jooksvalt EHS-i koduleheküljel ja koondandmetena aastaraamatus.

Hobuse jõudlusandmete ning tema järglaste jõudlusandmete alusel võib anda tükule või märkele tiitli ELIIT. Vastav kanne tehakse hobuse passi ja elektroonilisesse tõuraamatusse.

Aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise kord

Seadusandlik alus aretuslooma ja aretusmaterjali aretuseks sobivaks tunnistamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Aretusloomana osalevad kõik sugulises kasutuses olevad hobused.

1. Hobuste hindamine:

Hobuste hindamine toimub vastavalt jõudluskontrolli läbiviimise korrale.

Hindamist viiakse läbi kolmel tasemel:

A tase – noorhobuste ja suguhobuste jõudluskatsetel hinnatakse järgmiseid tunnuseid:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) üldmulje

B tase – noorhobuste ja suguhobuste jõudluskatsetel ning üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel hinnatakse järgmiseid tunnuseid:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) üldmulje

C tase – noorhobuste ja suguhobuste jõudluskatsetel ning üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel hinnatakse järgmiseid tunnused:

- a) tüüp
- b) kehaehitus
- c) jalad
- d) samm
- e) traav
- f) galopp
- g) hüpe
- h) üldmulje

Hinnata võib 1 hindaja, kuid soovitavalt 2 või enam hindajat. Üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel hindab hindamiskomisjon, mis on soovitavalt 3 kuni 6 liikmeline, erandkorras võib komisjonis olla minimaalselt 2 liiget.

Hindamine toimub numbriliselt:

- 10 = suurepärane
- 9 = väga hea
- 8 = hea
- 7 = küllalt hea
- 6 = rahuldav
- 5 = piisav
- 4 = puudulik
- 3 = küllaltki halb
- 2 = halb
- 1 = väga halb
- 0 = hindamata

2. Täkkude tunnustamine

Täkkude tunnustamise eesmärk on teha otsus täku kasutamise kohta aretusprogrammi raames. Tunnustatud täkud omavad suuremaid eeldusi tõu kvaliteedi tõstmiseks.

Tingimused, millele täkk peab vastama enne tunnustamiseks esitamist:

- vanus vähemalt 2 aastat;
- põlvnemine peab vastama tõuraamatusse kandmise tingimustele;
- hobusel on identifitseerimisdokument (pass);
- teostatud on täku põlvnemisandmete õigsuse geneetiline ekspertiis;
- tervislike probleemide puudumine, mis kahjustavad tõuväärtust;
- täku enda või tema järglaste jõudluskatsete tulemused

Täku tunnustamise õiguspädevaks organiks on tõu- ja hindamiskomisjon, kes teeb otsuse jõudluskatsete, põlvnemise ja veterinaarse ülevaatus tulemuste alusel.

Otsus on:

- tunnustatud kaheks aastaks
- tunnustatud
- esialgu mitte tunnustatud
- mitte tunnustatud

Otsus on „tunnustatud kaheks aastaks“, kui täkk on esitatud üleriigilistel noorhobuste jõudluskatsetel ning saanud tõu-ja hindamiskomisjonilt tunnustuse.

Otsus on “tunnustatud”, kui täkk on hinnatud vastavalt hindamise juhendile ja läbinud veo- ja sõidukatsed või võõrratsaniku testi või osalenud ratsaspordi võistlustel, täidetud põlvnemise nõuded ning saanud tõu- ja hindamiskomisjonilt tunnustuse. Tõu-ja hindamiskomisjon võib tunnustada takku, kelle vähemalt viis järglast on hinnatud jõudluskatsetel I või kõrgema

auhinnaga.

Otsus on “esialgu mitte tunnustatud” kui täkk ei täida esitatud nõudmisi, kuid on oodata, et ta edaspidi neile nõudmistele vastab.

Otsus on „mitte tunnustatud“ kui täkk ei täida esitatud nõudmisi.

Otsus protokollitakse. Otsus avalikustatakse ja edastatakse kirjalikult täku omanikule. Tunnustatud täkk avalikustatakse EHSi kodulehel www.ehs.ee ning ilmuvast aastaraamatus. Täku omaniku soovil kantakse tunnustamisotsus hobuse passi.

Emaslooma seemendusandmete registreerimise kord

Seadusandlik alus emaslooma seemendusandmete registreerimise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Seemenduseks loetakse emaslooma tiinestamist vabapaaritusega, käestpaaritusega, seemendamiseiga värske, jahutatud või sügavkülmutatud spermaga. Mära seemendus- ja paaritusandmete nõuetekohase registreerimise kohustus on nii täku- kui märaomanikul või omaniku esindajal.

Seemenduste registreerimise aluseks on järgmised dokumendid:

- täku paaritusnimekiri
- paaritustunnistus
- varsa sünnitunnistus

Täku paaritusnimekirja peetakse eraldi iga kasutuses oleva täku kohta ja edastatakse 31. detsembriks EHSi. Täku omanikul või tema esindajal on soovitatav jätta omale koopia paaritusnimekirjast.

Paaritustunnistus täidetakse iga paaritatud mära kohta ja see kaasneb alati märaga tema müügi korral. Varsa sünnitunnistus edastatakse EHSi 30 päeva jooksul peale varsa sündi või muid sündmuseid.

Mära tiinestamine kunstliku seemendusega

Seemendaja peab elektrooniliselt või paber kandjal arvestust emasloomade seemendamise kohta.

Arvestuses peavad kajastuma järgmised andmed:

- seemenduse järjekorra number;
- seemendamise aeg;
- loomapidaja/mära omaniku nimi;
- isas- ja emaslooma nimi, registreerimisnumber ja number tõuraamatus.

Külmutatud spermaga kunstliku seemenduse teel saadud järglase registreerimisel on vajalik teostada põlvnemisandmete õigsuse kontroll.

Põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise kord

Seadusandlik alus põllumajanduslooma, keda soovitakse tõuraamatusse kanda, identifitseerimise ja selle üle arvestuse pidamise korrale on toodud aretusprogrammi üldosas.

Hobuse identifitseerib ja hobuse passi väljastab Põllumajandusloomade aretuse seaduse alusel EHS Komisjoni 17.veebruar 2015 rakendusmääruse (EL) 2015/262 kohaselt.

Hobuse identifitseerimise süsteemi osad on:

- üks eluaegne identifitseerimisdokument;
- identsuskontrolli meetod;
- tõuraamatu andmebaas, milles registreeritakse selle loomaga seotud üksikasjalikud identifitseerimisandmed. Tõuraamatu andmebaasi ja keskandmebaasi vahel on toimiv ühendus, mis tagab nendes andmebaasides ajakohase teabe kättesaadavuse.

Loomapidaja esitab hobuse identifitseerimisdokumendi taotluse EHS-i. Hobusepass väljastatakse hiljemalt kuue kuu jooksul alates hobuse sünnist. Varsa identifitseerimisel täidab EHSi poolt volitatud isik identifitseerimislehe. Varsa sünnitunnistuse saadab mära omanik tõuraamatupidajale 30 päeva jooksul alates varsa sünnist. Varsa sünnitunnistus on aluseks kõigile järgmistele toimingutele varsa identifitseerimisel.

Varsa identifikaatsioonilehe täidab EHSi poolt volitatud isik varsa ema juures. Andmed identifitseerimislehe kohta on toodud aretusprogrammi osas **Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord**. EHS tunnustab veterinaararsti poolt tehtud identifikaatsioonilehte. Vanemate hobuste identifitseerimisel on vajalik omaniku poolt esitada hobuse põlvnemist tõendavad dokumendid.

Hobusele paneb nime omanik. Nimi peab algama isa esitähga ning lõppema soovitatavalt märadel täishäälikuga ning täkkudel kaashäälikuga. Individuaalnumber (UELN) antakse kõigile identifitseeritud hobustele vastavalt osas „Tõuraamatusse kandmise alused ja tõuraamatu pidamise kord“ toodud näitele. Numbris kajastub tori tõu aretussuuna tõuraamatu osa (TB) ja sünniaasta.

Transpondri paigaldamist on täpsemalt kajastatud järgmises punktis- Hobuste märgistamine.

Kande elektroonilisse tõuraamatusse teeb aretusühing. Elektroonilisse tõuraamatusse registreeritud andmete alusel vormistab aretusühing hobuse passi. Pass väljastatakse hobuse omanikule peale passi väljastamisega seotud arve tasumist.

Seemendamise koolitusprogrammid ning seemendaja tunnistuse saamise nõuded ja tunnistuse väljastamise kord

Eesti Hobusekasvatajate Selts ei vii läbi seemendajate koolitusi.

Vastavalt kehtivale seadusandlusele on õigus kunstlikku seemendust läbi viia tegevusloaga veterinaararstil.

